

Religionsdialog og kjønn: Kan interreligiøse dialoger føre til større kjønnsrettferdighet?

ANNE HEGE GRUNG

Religionsdialog eller interreligiøs dialog er i stadig større grad en del av ulike tros- og livssynssamfunns organiserte virksomhet og trospraksis både nasjonalt og globalt. Erkjennelsen av at tros- og livssynssamfunn også som dialogfellesskap har viktige bidrag å komme overfor hverandre og overfor samfunnet er økende. Bevisstheten om dialogens betydning som har sakte, men sikkert blitt en del av mange tros- og livssynssamfunns horisont. Det har vokst fram en bred tverreligiøs erkjennelse av at vi trenger dialog for å skape en tryggere verden for alle, fordi vår erfaring er at dialog kan erstatte fiendebilder med kunnskap og kjennskap. Vi trenger dialog for å kjenne oss selv og vår egen tradisjon. Dette fordi dialog gir oss muligheten til å måtte svare på nye spørsmål og dermed være i bevegelse innenfor vårt eget trosunivers. Vi kan oppleve åndelig og teologisk fornyelse gjennom dialog. Dette kan skje fordi vi kan få vår egen tro eller vårt eget livssyn både utfordret og bekreftet, og fordi vi kan erfare grensesprengende fellesskap med mennesker fra annen tro og livssyn.

Dialog blir i stadig større grad oppfattet som en praksis eller et perspektiv som ikke nødvendigvis står i motsetning til klassisk misjon i betydningen å arbeide for andre menneskers konvertering til ens egen religion. Det står snarere i motsetning til en igno-

rering av andre troende som få lenger forsvarer, uansett hva slags teologisk grunnsyn man har for å tilrettelegge forholdet mellom egen og andres tro og teologi. Det påtrengende spørsmålet vi må hankses med i våre respektive tros- og livssynssamfunn er altså ikke om vi skal være involvert i dialog, men snarere *hva slags* dialog vi skal initiere eller bli involvert i, og hva vi mener med begrepet *dialog*. I denne artikkelen vil jeg spørre hva som kan kjenne-tegne en interreligiøs dialog som kan bidra til å skape større kjønnsrettferdighet. Jeg vil fokusere på kristen-muslimsk dialog, men også inkludere et større og mer generelt dialogperspektiv, og inkludere noen refleksjoner om hva kristen-muslimsk dialog kan bety i en større samfunnsmessig sammenheng når det gjelder *kjønnsrettferdighet*. Det er først og fremst den norske konteksten jeg vil konsentrere meg om.

Hva betyr 'kjønnsrettferdighet'?

Hva betyr kjønnsrettferdighet? Begrepet møtte jeg første gang som tittel på en publikasjon som kom ut i 2002 i forbindelse med Makt- og demokratiutredningen. Det er en samling av artikler som har til hensikt å peke på utfordringer for en feministisk politikk. Ulike politiske spørsmål blir analysert og drøftet med fokus på kjønnsdimensjonen¹. Begrepet kjønnsrettferdighet brukes her i politiske og kulturelle analyser av utvalgte politiske tema. Det settes opp som et ideal som innebærer at kvinner og menn har den samme friheten og retten til å bestemme over egne liv, til ikke å bli diskriminert, og at de har lik rett til deltakelse. Det slår også fast retten til personlig integritet som avgjørende for opplevelse av likestilling. Det som står i veien for kjønnsrettferdighet blir beskrevet som maktstrukturer i samfunnet vårt som gjør at menn og det som blir definert som maskulint har en overordnet status og posisjon i forhold til kvinner og det som defineres som feminint.

Dersom man tar med seg begrepet over i teologien og i studier av interreligiøse relasjoner blir det nødvendig å sette fokus på kjønnede maktstrukturer både innenfor religionssamfunnene og i strukturene for deres samhandling og dialog, og hvordan disse er begrunnet teologisk. Grunnen til at jeg ønsker å introdusere og anvende kjønnsrettferdighet i teologisk refleksjon er at dette er et klarere normativt begrep i forhold til for eksempel 'kjønnsperspektiv' eller 'kvinneperspektiv', og er mer omfattende enn begre-

pet 'likestilling'. Likestillingsbegrepet har en tydeligere juridisk klang som leder oppmerksomheten mot ytre ordninger og lover. Kjønnrettferdighet inkluderer også et mer personlig og subjektivt element når det tar i bruk begrepet 'personlig integritet'. Bruk av begrepet kjønnrettferdighet passer godt inn som et mål i feministisk tenkning, og i feministteologien.

Det å koble sammen begrepene 'kjønn' og 'rettferdighet' i teologisk diskurs gir en mulighet til å åpne for nye refleksjoner. Rettferdighet er et teologisk begrep innenfor både kristen og islamsk teologi. Eksempler er både kristen frigjøringsteologi og muslimsk teologisk diskurs som tar opp økonomisk og politisk urettferdighet. Det blir imidlertid for det meste anvendt i forhold til marginaliserte grupper uten å bruke kjønn som variabel, eller om forholdet mellom mennesker og Gud uten et spesifikt kjønnsperspektiv. Rettferdighetsperspektivet brukes også i et maktkritisk perspektiv i teologisk refleksjon over interreligiøs dialog, blant annet hos Paul Knitter. Han insisterer på at rettferdighet og frigjøring må være sentrale kriterier for dialog². Den svenske teologen Helene Egnell påpeker at selv om Knitter her er på linje med den kristne feministteologien, bruker han ikke feministiske kilder i særlig grad eller løfter fram særlige kvinnetema i denne maktkritiske refleksjonen³. Mangel på kjønnsperspektiv og på å inkludere feministteologi og feministisk refleksjon i offisielle interreligiøse sammenhenger har vært påpekt blant annet av Ursula King⁴. Hun påpeker det samme når det gjelder teologisk faglitteratur om interreligiøs dialog og religionsteologi.

Å arbeide for større kjønnrettferdighet:

Hva er behovet, og hvem definerer målet?

Hva betyr *kjønnrettferdighet* i kristen eller muslimsk teologi, eller i kristne og muslimske trossamfunn? Hva betyr det i kristen-muslimske relasjoner eller -dialog? Er betydningen den samme i den religiøse konteksten som i den større sekulære konteksten enhver norsk kristen og muslim også forholder seg til som samfunnsborgere? Vil eventuelle motsetninger mellom trossamfunnenes oppfatninger og den aktuelle sekulære samfunnsdiskursen bety konflikt, og i så fall, på hvilke områder? Disse spørsmålene vil det naturligvis være mange ulike svar på avhengig av hvem som formulerer svarene. Jeg kan i denne artikkelen ikke utforske eller

redegjøre for alle disse synspunktene. Jeg vil her bare slå fast at både innenfor og mellom trossamfunnene vil det være ulike oppfatninger av hva kjønn betyr, hva som er ønskede og faktiske roller for kvinner og menn og hva som er den teologiske modellen som begrunner dette. Når det gjelder forholdet mellom kjønnsroller og kjønnsmodeller i kristne og muslimske trossamfunn og den aktuelle samfunnsdiskursen om kjønn og likestilling, dukker det stadig opp artikulerte konflikter. Dette gjelder særlig forholdet mellom muslimske kvinners stilling og posisjon og det som oppfattes som en norsk likestillingsmodell. Det som ofte skjer i slike debatter er at det holdes opp en idealisert beskrivelse av likestilling mellom kvinner og menn som en beskrivelse av norsk virkelighet – opp mot kulturelle og religiøse minoriteter som framstilles som ensidig kvinneundertrykkende⁵. Dette rammer særlig den muslimske minoriteten i Norge, som gjentatte ganger brukes som et negativt speil på norske likestillingsidealer. Denne måten å beskrive virkeligheten på framstiller lett muslimske kvinner som utelukkende ofre. Den tar ikke inn over seg nødvendig maktkritikk i forholdet mellom majoritet og minoriteter i Norge. Resultatet blir ofte at for eksempel muslimske kvinner blir satt under tre-dobbelt press, som muslimer, som kvinner og som muslimske kvinner. Dette illustrerer hvorfor begrepene kjønnsrettferdighet og et kjønnsperspektiv må brukes også i en større kontekst enn bare innenfor et trossamfunn eller en religiøs tradisjon, også når det brukes teologisk. En muslimsk kvinne i Norge kan oppleve at hun blir forskjellsbehandlet i forhold til menn i sitt trossamfunn, men hun kan også oppleve at hun ikke kommer inn på arbeidsmarkedet fordi hun er muslim eller muslimsk kvinne. Begge deler kan regnes som et angrep på hennes integritet, men innenfor et trossamfunn kan dette være en del av en kjønnsmodell kvinnen selv slutter seg til, mens det på det norske arbeidsmarkedet er lovstridig å diskriminere på bakgrunn av kjønn eller religiøs tilhørighet.

I Den norske kirke har det vært en debatt om hvorvidt likestillingsloven skal gjelde i kirken. Denne debatten føres ofte på et feilaktig grunnlag, ettersom likestillingsloven gjelder alle steder i det norske samfunnet, også i tros- og livssynssamfunnene. Det eneste unntaket for trossamfunnene er der det foreligger eksplisitte religiøse begrunnelser for forskjellsbehandling av kvinner og

menn. Det finnes fortsatt prester og i alle fall en framtreddende byråkrat i DnK som er mot kvinnelige prester, og er det religiøst begrunnet, er det altså tillatt etter norsk lov. Imidlertid er det liten oppmerksomhet og liten debatt i DnK for tiden om kjønne maktstrukturer i kirken, noe som nok er et signal om at et kjønns-perspektiv ikke ligger så altfor langt framme i manges bevissthet. Mange vil være enige om at kjønnsrettferdighet er et mål i DnK, men få arbeider for at teologisk refleksjon om dette skjer på alle plan i DnK. Enda færre oppfatter at kirken kan være en premis-sleverandør til samfunnet omkring når det gjelder teologisk begrunnede argumenter for kjønnsrettferdighet. Det har snarere vært slik at DnK langsomt har blitt preget av en voksende sekulær likestillingsdiskurs i Norge.

Behovene for å diskutere og endre kjønnsmodeller og kjønns-roller både i teori og praksis vil være ulike innenfor for eksempel kristne og muslimske trossamfunn. I arbeidet med å løfte opp dette på et annet nivå, det vil si inn i de interreligiøse dialogene og i utvekslingen som skjer mellom denne dialogen og resten av det norske samfunnet, er det avgjørende at mangfoldet i synspunkter og begrunnelser for disse synspunktene, kommer tydelig fram. Det betyr at det når det oppstår konflikter mellom de to prinsippene kjønnsrettferdighet/likestilling og religionsfrihet må det håndteres på en slik måte at ikke deltakere i en dialog blir presset slik at det går på vedkommendes integritet løs. Det er imidlertid store områder å utforske innenfor dette feltet empirisk sett. Hvordan forholder muslimske kvinner og menn i Norge seg til norsk likestillingsdiskurs? Hva skjer innenfor de muslimske trossamfunnene i forhold til forhandling om kjønn og refortolkning av muslimsk lære på dette området? Og hva med kvinner og menn i Den norske Kirke – opplever de arbeidet for større kjønnsrettferdighet som en del av kirkens arbeid? Opplever medlemmer av DnK at deres trossamfunn har tatt et tydelig oppgjør med en århundrelang kvinnediskriminerende praksis?

Den norske politiske diskursen melder med jevne mellomrom tydelige behov og krav inn i temaområdet kjønnsrettferdighet/likestilling i forhold til kulturelle og religiøse minoriteter. Det kreves ofte at idealene fra det som oppfattes som 'norsk' likestilling må følges for å være integrert i det norske samfunnet. Dette kan også føre til bestemte forventninger når det gjelder hva interreli-

giøs dialog kan levere av resultater. Fører dialogen til større grad av likestilling, og dermed til oppfylling av myndighetenes krav om integrering av minoriteter?

Et viktig spørsmål blir derfor hvem som skal bestemme hvilke av disse behovene og kravene en kristen-muslimsk dialog skal ta inn over seg og forholde seg til. Det blir viktig å være tydelig på hvilke behov man ønsker å ta vare på. Det kan variere etter som hva slags dialog man skaper sammen.

Dialog som redskap for forandring: muligheter og utfordringer

Dialog er en begrep som brukes i mange sammenhenger, og som må kvalifiseres. Det betyr at det er nødvendig å si noe om hva man mener kjennetegner en sann dialog⁶. At alle deltakere i dialogen blir behandlet med respekt, at man sammen har like stor innflytelse på hva som skal tas opp og på hvilken måte, og at likeverdighet mellom partene etterstrebes er viktige kjennetegn på en kvalifisert dialogprosess. Dialogprosessen kan beskrives som et mål i seg selv, heller enn at det er en prosess som skal føre til et bestemt mål. Å sette opp et bestemt mål for en dialog må gjøres med forankring i verdiene åpenhet respekt og likeverd. Dette for å unngå at parter i dialogen har et bestemt mål med en dialog som enten ikke er åpent lagt fram, eller er bestemt ensidig av en part eller noen få deltakere. Man kan sammen bli enige om et mål for dialogen, så lenge dette ikke innebærer at man ønsker enighet eller et felles mål der enkelte deltakere eller parter i dialogen må gjøre vold på sin egen integritet for at dette skal skje. Dette betyr at dialog kan være et redskap for å søke endring. Disse eventuelle endringene kan være tilsiktet eller utiliktet, men dialogprosessen må sikre deltakernes integritet og likeverd.

Dialog kan skape endringer på flere måter i en interreligiøs kontekst. Tema som blir adressert i dialogen kan for det første føre til at nye utfordringer, spørsmål og synspunkter fra for eksempel kristen og muslimsk tradisjon møtes. Dette møtet kan skape bevegelse i ens egne oppfatninger om både den andres og ens egen tradisjon. Det kan gjøre en oppmerksom på blinde flekker i ens egen tradisjon og gi en ny oppfatning om en annens tradisjon. Det kan skapes bevegelse i et trosunivers, både når det

gjelder tekstfortolkning, normer og religiøs praksis. Mange kan oppleve dette som en utfordring, eller som utrygt. Det er likevel det enhver risikerer hvis man går inn i et åpent, respektfullt møte med noen fra en annen tradisjon. Det betinger et fysisk møte og at det finner sted en prosess over tid.

Interreligiøs dialog kan altså skape endringer hos deltakerne i dialogen. Men den kan også gjennom dette skape bevegelse innen en religiøs tradisjon eller i et trossamfunn. Dette kan skje ved at prosessen som har funnet sted i dialogen ”lekker” videre i form av delte fortellinger, erfaringer og refleksjoner. Interreligiøs dialog fører oftest til intra-religiøs dialog på en eller annen måte. Hva så med forholdet mellom interreligiøs dialog og samfunnet forøvrig? I Norge hadde vi en viktig erfaring under krisen rundt trykking av Muhammedkarikaturene vinteren 2006, der det ble tydelig at den etablerte kristen-muslimske dialogen som har foregått gjennom mange år i Norge, gav viktige bidrag og ressurser inn i det politiske arbeidet med denne krisen. Dette er et eksempel på at kontaktene, tilliten og bevegelsen som kan skapes i dialog kan få en generell samfunnsmessig betydning. En dialog kan ha som et bestemt sikte å påvirke eller forandre generelle holdninger eller bestemte politiske saker. Slike dialoger har vi hatt i Norge når det gjelder KRL-faget. Både form og innhold i dette faget har blitt preget av diskusjoner og politisk dialog mellom tros- og livssynsamfunnene og norske utdanningsmyndigheter og –politikere. Begge disse eksemplene, håndteringen av krisen rundt Muhammed-karikaturene og påvirkning på innhold og utforming av KRL-faget, viser at religiøse trossamfunn i dialog kan fungere som premissleverandører for normer og holdninger også utenfor dialogen og utenfor egne trossamfunn.

Verdiene knyttet til begrepet kjønnsrettferdighet: lik rett til deltakelse, frihet fra diskriminering og rett til personlig integritet er verdier som er til stede i en fruktbar dialogprosess – forskjellen er det at de knyttes til likebehandling av mennesker med forskjellig *tro*. De appliseres som et overordnet etisk perspektiv i forhold til religiøs pluralisme. Hva med å inkludere variabelen kjønn i det samme overordnede etiske perspektivet, eller i det minste reflektere over muligheten? Å arbeide for at dialogen inkluderer verdier om lik rett til deltakelse, frihet fra diskriminering og rett til personlig integritet for mennesker av forskjellig *kjønn*?

Når det gjelder konflikter mellom de to overordnede perspektivene kjønnsrettferdighet/likestilling og religionsfrihet, kan begrepet kjønnsrettferdighet slik jeg forstår det bidra med en dimensjon som kan være konstruktiv. Fordi retten til egen integritet framheves vil det være større mulighet til å gjøre plass til mangfold i forhold til hvordan målet kan nås. Det er ikke kjønnsrettferdighet dersom ytre rammer for likestilling presses på kvinner og menn på en måte som krenker deres integritet.

Utgangspunktet: Å inkludere et kjønnsperspektiv

Det å inkludere et kjønnsperspektiv i interreligiøs dialog skulle ikke krenke noens integritet. Et kjønnsperspektiv er i utgangspunktet et nokså deskriptivt begrep. Selv om det også kan forstås mer normativt, ligger det ikke nødvendigvis normative føringer i anvendelse av begrepet. Alle religioner har en lære som på en eller annen måte sier noe om kjønn og forholdet mellom kvinner og menn religiøst og sosialt. Det å totalt utelate et kjønnsperspektiv i teologien og i religionsdialogen(e) betyr å la være å reflektere over en viktig del av vår teologiske, sosiale, politiske og personlige kontekst. Det betyr for eksempel at man ikke reflekterer over hva det betyr for en troende å ha et bestemt kjønn. Varierer en persons troshistorie, avhengig av om personen er mann eller kvinne? Det betyr også at man ikke reflekterer over teologiens kjønnede språk. I et maktkritisk perspektiv betyr det at man ved å utelate refleksjon over maktstrukturer i et trossamfunn som er kjønnnet, og over tolkningshistorien til hellige tekster og religiøse normer som brukes for å konstituere kjønnsroller og kjønnsmodeller. I en dialogpraksis betyr en utelatelse av kjønnsperspektivet at kjønn ikke brukes som analytisk redskap for å definere spesifikke utfordringer dialogen kan eller bør forholde seg til. Det betyr også at det ikke blir tydeliggjort at ethvert tema har en kjønnsdimensjon. At både kvinner og menn deltar i dialogen er en forutsetning, men ingen garanti for at dialogen inkluderer et kjønnsperspektiv. Å inkludere et kjønnsperspektiv er en kvalifiserende handling som ikke er automatisk er sikret ved fysiske tilstedeværelsen av begge kjønn⁷. Arbeidet for kjønnsrettferdighet både i og gjennom interreligiøs dialog må begynne med at det skapes en bevissthet om kjønn og hva kjønn betyr. Da kan spørsmål og utfordringer løftes opp og fram, enighet og uenighet

komme til syne. Den største trusselen mot større kjønnsrettferdighet er at kjønnsperspektivet blir helt fortiet eller utelatt.

Det er spesielle grunner til at representanter for kristendom og islam bør inkludere et kjønnsperspektiv i sine dialoger. Begge religioner har en tung patriarkalsk arv, og har vært (og er) premissleverandører for holdninger til hva som er menns og kvinners "rettmessige plass" både sosialt og religiøst. Når representanter for disse tradisjonene møtes, vil resultatet lett bli at de bekrefter og muligens forsterker hverandres patriarkalske trekk dersom den patriarkalske tradisjonen ikke blir utfordret på noe punkt. Dette gjelder i Norge, men kanskje i enda større grad i internasjonale sammenhenger. Likevel er det viktig nok i Norge – og fordi likestillingsdiskursen her i landet står sterkt gir det en svært god anledning til å ta tak i dette. Hvis ikke vi som er involvert i kristen-muslimsk dialog i Norge gjør dette, hvem skal gjøre det da?

Hva kan skje i en kristen-muslimsk dialog med et kjønnsperspektiv?

Å inkludere et kjønnsperspektiv i kristen-muslimsk dialog i Norge vil for eksempel synliggjøre arbeid og prosesser som allerede pågår i kristne og muslimske miljøer. Det skjer en hel del diskusjon, refleksjon og nytenkning rundt kjønnsroller og kjønnsmodeller i norske kristne og muslimske miljøer, men de kommer ofte ikke fram. Dette kan vise seg å være viktige ressurser i videre arbeid.

Anne Sofie Roald har i en artikkel drøftet om muslimsk feministteologi har blitt influert av kristen feministisk tenkning, og på hvilken måte⁸. Hun trekker den konklusjonen at det har skjedd en viss påvirkning, men at bibelen og koranens forskjellige plass i de to religionene gjør at arbeidet for muslimske feministteologer er annerledes når det gjelder å nytolke hellige tekster. I alle fall kan tolkning, forståelse og anvendelse av hellige tekster være et viktig område i en kristen-muslimsk dialog som vil tematisere kjønnsmodeller og kjønnsroller. Å studere forholdet mellom tekstene i seg selv og deres tolkningshistorie kan være en fruktbar måte å gå inn i dialogen om dette på. Da kan man fort finne ut at tekstene i et historisk perspektiv både i kristen og i muslimsk tradisjon ofte har blitt gjort enda mer kvinnediskriminerende på grunn av kulturelle forsterkninger underveis.

Det å delta i en dialog i seg selv være en myndiggjørende erfaring både for menn og for kvinner⁹. For kvinner som har opplevelsen av at de er objekter og ikke handlende subjekter i sin egen tradisjon, kan det å bli et handlende subjekt i en dialog være en viktig erfaring. Å dele mulige felles erfaringer kan i seg selv være myndiggjørende, fordi en del av ens egen fortelling blir artikulert og lyttet til. Dermed får den en ny betydning. Dette kan skje både i blandede dialoger med deltakelse av både menn og kvinner, eller i rene kvinnedialoger. Begge deler er nødvendige, men det er viktig å sikre at ikke det utelukkende er kvinner som er involvert i dialog med et kjønnsperspektiv. Hvis målet er å utforske og kanskje forandre kjønnsroller og kjønnsmodeller innen en religiøs tradisjon, må både kvinner og menn delta.

Hvordan man plasserer dette temaområdet innenfor dialogfeltet vil være av avgjørende betydning for hvor bredt arbeidet skal favne: Skal dialog med et kjønnsperspektiv eller dialog som arbeider spesifikt med kjønnsrettferdighet regnes som en "tema-dialog" som skjer ved siden av den øvrige pågående dialogen? Med andre ord, er dette et tema som plasseres på linje med andre tema, eller er det et overordnet perspektiv som må "mainstreames" og inkluderes i all interreligiøs dialog, og inkluderes i selve dialogens verdigrunnlag? Plasseringen vil avgjøre hvor stor gjennomslagskraft et kjønnsperspektiv får. Sannsynligvis vil plasseringen variere. Det betyr at det må arbeides på begge måter, der det ene ikke utelukker det andre. Uansett vil det være viktig å utvide dialogens premissgrunnlag som arbeid med å bryte ned stereotype bilder av "den religiøse andre" til også å inkludere dekonstruering av stereotype bilder av kjønn og kjønnsroller.

Så blir spørsmålene som følger etter dette av forskjellig art i forhold til hvordan man anvender et kjønnsperspektiv: Skal det fokuseres på enkeltsaker, og på å unngå diskriminering på bakgrunn av kjønn? Eller kan bevegelsen bety at interreligiøs dialog utfordrer kjønne maktstrukturer innen trossamfunnene og i dialogstrukturene? Vil det første eventuelt føre til det andre, slik at for eksempel deling av erfaringer og refleksjon over hellige tekster kan føre fram til en felles hermeneutikk? Dersom man i en kristen-muslimsk dialog kommer dit, kan resultatet bli at det blir formulert en enda større utfordring: Å endre teologisk begrunnede kjønnsmodeller. Den første utfordringen er uansett å introdu-

sere kjønn som et tema, og å slå fast at et kjønnsperspektiv i dialogen er nødvendig.

Oppsummering

Kan interreligiøse dialoger være med på å skape større kjønnsrettferdighet innenfor kristne og muslimske trossamfunn som er med i dialogene, og i samfunnet generelt? Spørsmålet er ikke fullstendig besvart i denne artikkelen, men jeg har pekt på noen kriterier som må være til stede for at interreligiøs dialog kan bidra til en utvikling som fremmer en større kjønnsrettferdighet. En bevissthet om å inkludere et kjønnsperspektiv er avgjørende for å begynne dette arbeidet. Dette gjelder uansett om man i en dialog har ulike oppfatninger om hva det innebærer å nå fram til en bedre og mer rettferdig kjønnsmodell innenfor et trossamfunn, og større kjønnsrettferdighet i interreligiøs dialog. Kristen-muslimsk dialog kan også være med på å levere gode premisser for at kristne og særlig muslimske kvinners integritet kan bli ivaretatt på en bedre måte i det norske samfunnet.

Dersom et kjønnsperspektiv og bevissthet om kjønnete maktstrukturer blir systematisk utelatt fra interreligiøse dialogarenaer av forskjellig slag, kan vi imidlertid risikere at den interreligiøse dialogen sementerer og til og med forsterker dagens kjønnete maktstrukturer i de religiøse trossamfunnene. Dersom dette skjer, er det på bekostning av kvinners muligheter til religiøs og sosial utfoldelse og på bekostning av kristne og muslimske kvinners integritet.

Noter:

- ¹ Holst, Cathrine (red.): *Kjønnsrettferdighet. Utfordringer for en feministisk politikk* Oslo 2002
- ² Knitter, Paul: "Religion, Power, Dialogue" i *Swedish Missiological Themes* Vol. 93, Nr 1 s.29-42
- ³ Egnell, Helene: *Other Voices. A Study of Christian Feminist Approaches to Religious Plurality East and West*. Uppsala 2006
- ⁴ King, Ursula: "Feminism: The Missing Dimension in the Dialogue of Religions" i May, John (red.) *Pluralism in the Religions: The Theological and Political Dimensions*, London 1998
- ⁵ Jacobsen, Kristine og Randi E. Gressgård: "En kvinne er ikke bare en kvinne. Kjønnsproblematikk i et flerkulturelt samfunn" i Holst, Cathrine (red): *Kjønnsrettferdighet. Utfordringer for feministisk politikk*. Oslo 2002 s 222
- ⁶ Se Grung, Anne Hege: "Begrepet *dialog* i Emmaus – noen refleksjoner om bruken av begrepet på grunnlag av erfaringer i et flerreligiøst landskap" i *Kirke og Kultur* 1/2005
- ⁷ Se dette drøftet f.eks. i artikkelen til Jeannine Hill Fletcher i tidsskriftet *Studies in Interreligious Dialogue* 16/2006/1: "Women's Voices in Interreligious Dialogue. A look at the Parliament of the World's religions"
- ⁸ Roald, Anne Sofie: "Feminist Reinterpretation of Islamic Sources: Muslim Feminist Theology in the Light of the Christian Tradition of Feminist Thought" i Ask, K og M. Tjomsland (red.) *Women and Islamization. Contemporary Dimensions of Discourse on Gender Relations*, Berg Publishers 1998
- ⁹ Grung, Anne Hege: "Dialogue Can Be a Liberating Experience for Women" i *Current Dialogue* Nr. 35 2000 s.12-13

Litteraturliste:

Fletcher, Jeannine Hill: "Women's voices in Interreligious Dialogue. A look at the Parliament of the World's religions" i *Studies in Interreligious Dialogue*, 01/06

Grung, Anne Hege: "Dialogue Can Be a Liberating Experience for Women" i *Current Dialogue* nr 35/2000 s.12-13

Grung, Anne Hege: "Kvindeperspektiv på kristen-muslimsk dialog" i Rasmussen, I og Lena Larsen (red.): *Islam, kristendom og det moderne*, København 2004

Grung, Anne Hege: "Begrepet *dialog* i Emmaus – noen refleksjoner om bruken av begrepet på grunnlag av erfaringer i et flerreligiøst landskap", *Kirke og Kultur* 1/2005

Holst, Cathrine (red.): *Kjønnsrettferdighet. Utfordringer for en feministisk politikk*, Oslo 2002

Egnell, Helene: *Other Voices. A Study of Christian Feminist Approaches to Religious Plurality East and West*. Uppsala 2006

King, Ursula: "Feminism: The Missing Dimension in the Dialogue of Religions" i May, John (red.): *Pluralism and the Religions: The theological and Political Dimensions*, London 1998

Knitter, Paul F: "Religion, Power, Dialogue" i *Swedish Missiological Themes* Vol.93 Nr 1. 2005

Leirvik, Oddbjørn: *Islam og kristendom. Konflikt eller dialog?* Oslo 2006

Roald, Anne Sofie: "Feminist Reinterpretation of Islamic Sources: Muslim Feminist Theology in the Light of the Christian Tradition of Feminist Thought" i Ask, K og M.Tjomsland (red.): *Women and Islamization. Contemporary Dimensions of Discourse on Gender Relation*. Berg Publishers 1998

Interreligious dialogue and Gender: Can interreligious dialogue contribute to more gender justice?

Can interreligious dialogue contribute to greater gender justice both within Christian and Muslim Faith communities taking part in the dialogues, and in general society? This question is not at all fully answered in this article. However, I have pointed at some criteria which has to be fulfilled if interreligious dialogue can be expected to contribute to gender justice. Including a gender perspective is a necessary starting point, no matter if the respective dialogue partners have different views upon what gender justice really is concerning both gender models within faith communities and within the structures of interreligious dialogue itself. Christian-Muslim dialogue can also work out theoretical tools for general society concerning the potential conflict area between the integrity of the women, particularly minority women – and the claims of general society.

But if a gender perspective and consciousness about gendered structures of power are excluded from the areas of interreligious dialogue, there is a possibility that interreligious dialogue can confirm and even strengthen today's gendered power structures within faith communities. This will happen at the expense of women's possibilities, and women's integrity.

Anne Hege Grung, f. 1965, cand.theol., Det teologiske fakultet, UiO 1991. Studentprest i Oslo, Norges Kristelige Studentforbund, 1992-1995, Kirkens Bymisjon 1994-1997. Dialogsenteret Emmaus fra 1997-2006. Olavsstipendiat 2005. PhD-stipendiat, CULCOM, UiB Oslo, fra 2006 (Kulturell kompleksitet i det nye Norge). *Dialog med og uten slør* sammen med muslimeren Lena Larsen, 2000.